

jeitä siitä, mihin suuntaan kartaston ilmettä voidaan kehittää, jos mieli saada siitä valiotasoinen asultaankin.

Moni seikka alkaa nykyään viitata siihen, että Kettusen haaveilema suuri synteettinen suomen murteiden atlas jää ikuisiksi haaveeksi. Sen paikkaa täyttävät silloin tehokkaimmin sellaiset erikoisatlatset kuin juuri Karjalan kielikartasto. Erityisen kiitettävää on, että työn alkuunpanosta on muun tuen puutteessa voinut huolehtia yliopiston ainelaitos. Jyväskylän yliopiston piirissä pidetään toivottavasti kunnia-asiana hankkeen jatkuvaa edistämistä. Samantapaisissa julkaisuissa olisi maakunnittain, murrealueittain tai teemoittain kyllä kiitollista työalaa muillekin yliopistoille. Jos jotain aluetta haluaa pitää erityisen tärkeänä, niin se olisi nähdäkseni Karjalan antipodi Suomi = Varsinais-Suomi eli lounaismurteiden alue. Oikeaa läpivalaisua suomen kielen

historialliseen taustaan tietäisi kartasto, jossa saisivat sijansa lounaismurteiden — myös niiden molempien pääryhmien — erikoisuudet, edelleen lounaisiin välimurteisiin tai kauemmas Uudellemaalle, Satakuntaan ja Hämeeseenkin ulottuvat piirteet ja tietysti myös pitkälle pohjalaismurteisiin yltävät lounaisuudet. Eri tahoilla tulisivat tällöin vastaan muiden murteiden ilmaisukeinot samaan tapaan kuin Leskisen kartoissa länsimurteisuudet itämurteisuuksia vastaan. Jos nekin kartoitettaisiin lounaisuusohessa, päästäisiin yhteistulokseen, jossa Karjalan kielikartasto ja Lounais-Suomen kielikartasto täydentäisivät toisiaan ja alettaisiin jopa lähestyä suomen kielen kokonaiskartaston tavoitetta. ■

TERHO ITKONEN

Krannilantie 2, 01900 Nurmijärvi

OULUN SEUDUN ELÄMÄÄ

Matti Pääkkönen *Oulun seudun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 13. SKS, Helsinki 1994. 337 s. ISBN 951-717-838-7.

Kotiseudun murrekirjojen joukkoon ilmestyi viime vuonna ensimmäinen pohjalaismurteita esittelevä teos. Matti Pääkkösen toimittama Oulun seudun murrekirja käsittää kokonaisen murrealueen. Aikaisemmat tämän sarjan osat keskittyvät yhteen pitäjään paitsi Pertti Virtarannan toimittama Länsi-Kannaksen murrekirja, joka sisältää neljän pitäjän murretta. Pääkkösen mukaan Oulun seudun alueeseen kuuluu kaksikymmentä pitäjää. Kirjaan on valittu näytteitä kahdeltatoista paikkakunnalta; murteenpuhujia on kahdeksantoista.

Kutakin pitäjää edustaa yleensä yksi kertoja; Oulun edustus on neljä henkilöä, Lumijoelta, Yli-Iistä ja Utajärveltä on kustakin kaksi kertojaa. Teoksen 337 sivusta on varsinaisia näytesivuja 268. Näistä on Oulun ja Oulunsalon osuus 107 sivua, joten tämä ydinalue on teoksessa edusteilla selvästi parhaiten. Kaikki kertojat paitsi yhtä ovat Pääkkösen omia kielenoppaita.

Alueen laajuudesta on tässä murrekirjassa sekä etua että haittaa. Etuna on mm. se, että näytteistä saa melko hyvän kuvan koko murrealueen piirteistä ja variaatiota on

paljon enemmän kuin yhden pitäjänmurteen kokoelmissa. Näytteistä voi seurata esimerkiksi sitä, miten savolaisuudet vähitellen lisääntyvät itään päin mentäessä. Todennäköisesti myös teoksen menekki on suurempi kuin yhden pitäjän murretta esitteleväällä kirjalla. Haittana on mm. se, että yksityisen pitäjän murteesta saatu kuva jää melko ylimalkaiseksi sekä murrepiirteiden että aiheiden kannalta. Mahdollista myös on, että niissä kahdeksassa murrealueen pitäjässä, joista ei ole näytteitä, ollaan pahoillaan siitä, ettei oman paikkakunnan murretta ole kirjaan kelpuutettu.

Murteen merkinnässä on käytetty samantapaista karkeahkoa transkriptiota kuin muissakin sarjan osissa. Loppukahdennus on merkitty säännöllisesti (vokaalin edellä laryngaaliklusiililla, esim. *päre^oorret*), samoin loppu-*n:n* assimiloituminen.

Yleisgemmaatio on merkitty kahdella kirjaimella, mutta erikoisgemmaatio tuottaa alueella yleensä vain hieman pidentyneitä konsonantteja eikä sitä ole merkitty kuin poikkeustapauksissa, esim. *menemään*. Tässä yhteydessä tekee mieli esittää sama toivomus, jonka Mielikäinen on tehnyt Kuhmon murrekirjan esittelyssään (1994: 290): olisi hyvä, jos niitä periaatteita, joiden perusteella tekstiä on sujuvoitettu, esiteltäisiin tarkemmin.

Puheen jaksottaminen virkkeiksi ja virkkeiden jakaminen pienempiin osiin ei ole yksinkertainen asia. Pääkkösen muokkaamista teksteistä saa sen vaikutelman, että jaksotus on onnistunut hyvin. En oikein päässyt selville, minkä vuoksi tekstissä käytetään niin paljon ajatusviivoja. Pääkkönen sanoo käyttäneensä ajatusviivoja erotamaan »virkkeen sisään kiilatun joko taukojen ympäröimän tai tauottomankin selvennyksen, lisäyksen tai sivuhuomautuksen». Mielestäni esim. seuraavassa ei tarvitsisi käyttää ajatusviivoja: *Ja ois jääny^o ajajaki niij — jos vain ois niin suittet löysän-*

nyn niin — istumaan kartanollen niijel liisteijem päällej ja hevonom meni! (s. 57).

Teoksen lopussa on Oulun seudun murteen ja kertojien esittely. Murteesta on otettu tarkasteltavaksi melko runsaasti äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. Monia murteelle leimaa antavia seikkoja on — ilmeisesti tilan säästämiseksi — jätetty käsittelemättä. Alue on, kuten Pääkkösen selvityksistä käy ilmi, itäisten ja läntisten piirteiden risteilyaluetta. Tavataan esim. sekä läntinen *myöjen* (esim. s. 77, 129) että itäinen *myöten* (esim. s. 31, 33), samoin läntinen *myy* ja itäinen *myö* (esim. s. 105: *myyty ~ tervaa myötiij ja*). Kertojien puheessa esiintyvät rinnan 3. infinitiivin *ma*-tunnusinen ja tunnuseton illatiivi, jopa samassa lauseessa: »Ei siinä rupijak kala *tulleen* tänne eikä *olemaan* niin – – » (s. 25). Samoin kuin Keski-Pohjanmaan rannikkoseudulla ovat Oulun seudullakin *e*-vartaloisten nominien monikkomuodot saattaneet sekaantua *i*-vartaloisten nominien monikkumuotoihin: *suuremmisa parveisa* (s. 19), *saareja* (s. 21), *mäkejä* (s. 110). Analogiamuotoja tavataan jopa Utajärvellä asti: *koskeilla* (s. 248), *jäläkejä* (s. 285). Samallakin murteenpuhujalla on sekä savolaistyyppinen *pyihkäsi* että läntinen *pyhkäsi* (s. 158). Hyvin tunnusomainen näyttää Oulun seudun murteelle olevan verbityyppi *sekkaava*: *sekkaupi*: *sekkausi*: *sekkaunu*; yleiskielessä tavattava tyyppi *sekaantua* (yleiskielessä myös *sekautua*), on alueella harvinainen. Tunnusomaisia Oulun seudun murteelle ovat myös *pi*-päätteiset 3. persoonan presensmuodot: *juopi*, *tulleepi*, *laskeupi*, *pyöräyttääpi* jne. Kaikki nämä olisivat olleet Pääkkösen esille ottamien piirteiden lisäksi mainitsemisen arvoiset.

Muutamia epätarkkuuksia on murrepiirteiden esittelyyn jäänyt. Selvittäessään alueen loppukahdennusjärjestelmää Pääkkönen mainitsee (s. 297), että keskipohjalaismurteissa esiintyy lounaismurteiden ja

Peräpohjan murteiden tapaan osittainen geminaattakaava, ts. loppukahdennus toteutuu vain klusiilin ja *s:n* edellä. Tämä pätee vain Vetelin ryhmän sekä Kälviän ja Ullavan murteisiin (ks. Itkonen 1964: 38; Suihkonen 1992: 29); muissa Keski-Pohjanmaan murteissa on täydellinen geminaattajärjestelmä. Oulunsalolaisen Aatami Päättalon murteessa on Pääkkösen mukaan satunnaista erikoisgeminaatiota, mutta se »saattaa tuottaa jopa lyhytalkuisen geminaatan», esim. *heleppheet* (s. 302). Tässä ei ilmeisesti ole lyhytalkuinen geminaatta vaan täysgeminaatta, sillä Oulun seudun rantamurteessa tavataan *helepe* : *heleppheet* eli *p* on siirtynyt geminaattasarjaan. Kyseessä on samantapaisen geminoitumisen johdosta tapahtunut siirtymä kuin tyyppissä *turvas* : *turpa(h)at* > *turvas* : *turppa(h)at* > *turpas* : *turppa(h)at*, joka sekin tavataan myös Oulun seudulla. (Suihkonen 1992: 224–.) Epätarkkuutta on myös Utajärven kertojien esittelyssä. Reino Taikina-aho käyttää Pääkkösen mukaan »säännöllisesti» alkuperäisiä imperfektin mon. 1. persoonan muotoja, esim. *hääräsimä*, *pitimä*, *lähtimä*. Tämän kertojan näytteissä on kuitenkin myös passiivia, esim. »*me* – – *kalasteltiij* ja *saatiin* kaloja» (s. 284). Eera Supperin puheesta Pääkkönen ei ole *lähtimä*-tyyppiä »tavoittanut», mutta näytteiden perusteella se ei tällä kertojalla ole mitenkään harvinaisen, esim. *me viipyimä* (s. 244), *me lähtimä* (s. 245), *me päättimä* (s. 264).

Valitettavasti Pääkkönen on murresanojen selityksissään kovin niukka. Tokko kaikki nuoret ihmiset tietävät edes Oulun seudulla, mitä tarkoittaa, kun »kynttilämpyhääamu (2.2.) oli aivar *raikijasa sekkeesä*» (s. 29). Muilta murrealueilta ovat tuskin tietävät, mitä tapahtuu, kun huonolla ilmalla »oli tullur *revanaa*» (s. 31), tai mitä tarkoittaa se, kun jäälle pantuja kaloja »hämmenttiin että ne *kahamo* erikseen» (s. 138). Ei ole vaikea arvata, millaisiksi puut ovat

menneet, kun ne »näkyvät menneen *raistakkaiksi*» (s. 115). Sen sijaan joutuu ymmärrä, kun sanahakemistossa mainitaan perusmuodoksi *raistakka*; odottaisi perusmuodon olevan *raistakas*. Sanahakemistossa esiintyvät *pikkueines* ja *vipales*, mutta ilmeisesti nämä nominit eivät ole murteessa *s*-loppuisia, sillä tekstissä on *pikkueine* (s. 134) ja *vipale* (s. 59); tosin tekstissä on myös *viimmenev vipales Siekkisen sijallihhaa* (s. 59), mutta tässä *-s* on kai loppukahdennus. Hakemistossa on *nuijata*, mutta tekstissä on »sitä työtä *nujattiim* päivä eri lailla kun nyt».

Hakemistosta puuttuu paljon mielenkiintoista sanastoa. Ei mainita esim. sanoja (kirveen) *kasa* (tekstissä s. 66), *kaukalainen* (s. 62) tai *kollehti* (s. 71). Mukana ei ole myöskään verbijohdoksia *hädellä* (s. 60), *juolahtaa* (s. 57), *jähdyttää* (s. 41), *keino-tella* (s. 44), *kiskoskella* (s. 41), *kokoilla* (s. 32), *käveleskellä* (s. 33), *käänellä* (s. 40), *niukahtaa* (s. 64), *purattaa* (s. 81), *rymistä* (s. 66), *seisoskella* (s. 29), *tarttuilla* (s. 35), *venähtää* (s. 33). Hakemistossa ei ole prolatiiveja *kautsi* (*kautti* s. 75) eikä *korvaisi* (*korvati* s. 255), ei adverbija *pääksekkää* (s. 55) tai *kappaleittain* (s. 37). Hakemistossa on *kilpasounti* (s. 81) ja *souto* (s. 33), mutta ei ole johdosta *kilpasoutu* (s. 81). Sanahakemistoon on merkitty myös sanojen esiintymäyhteyttä osoittavia sivunumeroita melko säästeliäästi.

Vastaisuuden varalta olisi pohdittava sitä, keitä varten Kotiseudun murrekirjoja-sarjaa toimitetaan. Jos sarjan teoksille halutaan saada laaja lukijakunta, olisi outojen murresanojen merkitys ehdottomasti selitettävä. Selitykset voitaisiin liittää tekstiin, tai kunkin näytteen jälkeen voitaisiin panna luettelo tekstin keskeisistä murresanoina. Joissakin tapauksissa voisi olla tarpeen selvittää myös käsiteltävää asiaa. Varsinkin nuorilla on vanhan kansankulttuurin tietämys melko vähäistä. On pelättävissä, että

jos nuoret eivät ymmärrä murrekirjan sisältöä, heidän kiinnostuksensa laantuu. Seli-tyksin varustettua teosta olisi hyvä käyttää esim. koulussa; äidinkielen opettajankaan ei tarvitsisi ryhtyä aikaa vieviin tutkimuksiin ennen kuin hän ottaisi kirjan esille tunneilla. Tutkijoiden kannalta taas olisi hyödyllistä, jos teoksessa olisi esim. huolellisesti toimitettu sanahakemisto.

Sanaston esittelyn Pääkkönen on jättänyt melko vähälle. Hän mainitsee muutamia murrekirjallisuudessa esitetyn länsi- ja itämurteisen sanan, mutta ei mainitse sanoja, jotka olisivat tunnettuja tai yleisiä vain Oulun seudulla. Huomiotani kiinnitti teksteissä mm. *rento*-sanon käyttö, esim. »Oli se vävy sieltä mettästä – *rennon* tukkipuuv vahavusen puun tuonun niin» (s. 44), »kolomer *rennom* pitusta päreppölökkyä sai katkasta yhestä» (s. 45). Sivulta 61 selviää, että »*rento* sata metriä» tarkoittaa »runsaat sata metriä». Kiintoisia sanoja alueen varhaisvaiheiden kannalta ovat esim. tekstissä esiintyvät *pauha* 'matalikko' (s. 17, 19) ja (verkon) *parantaminen* 'korjaaminen' (s. 65). *Pauha* tunnetaan myös Kala- ja Lestijokilaakson rannikolla ja *parantaa* 'korjata' Lestijokilaakson rannikolla. Kummankin sanan lähtöalue on ilmeisesti Lounais-Suomessa. (Sanasta *pauha* ~ *pauhu* ks. Saario 1962: 88–90; *parantaa*-sanasta Itkonen 1972: 102.)

Pääkkönen on valinnut näytteet niin, että ne kuvaavat Oulun seudun elämää erittäin monipuolisesti. Rungas kuvitus täydentää tekstiä erinomaisesti. Keskeisiä aiheita ovat meri ja merenkulku, kalastus, tervan kuljetus veneillä, hylkeenpyynti ja koskenlasku, mikä on hyvin ymmärrettävää, koska on kyse rannikkoseudusta ja koska alueella ovat mm. Oulujärvi ja -joki. Oulun kaupungin elämää valotetaan hyvin monelta kannalta. Kirjan sivuilla tulee esiin monia mielenkiintoisia henkilöitä, esim. Hätämaalainen, Rosvo-Perttunen, Aaro Hellaa-

koski, Kiannon pojat, laukkuryssät jne. Jos joitakin aiheita jää kaipaamaan, ne liittyvät lähinnä naisten elämänpiiriin. Kirjan kahdeksastatoista kertojasta on naisia vain neljä, ja niinpä esim. hampun ja pellavan käsittely, kankaankudonnot ym. naisten työt eivät ole esillä. Piian sen paremmin kuin renginkään asemasta tai töistä ei puhuta. Melko vähälle on jäänyt henkinen kansankulttuuri; lestadiolaisuus tosin teoksessa esittäytyy. Kaikkea mahdollista ei kirjaan ole luonnollisesti voitukaan saada sopimaan.

Pääkkösen kertojat ovat loistavia murteenpuhujia. On nautittavaa lukea esim. oulunsalolaisen Aatami Päätalon tai utajärveläisen Eera Supperin kerrontaa. Päätalolta on teoksessa eniten näytteitä (47 sivua). Tämän sanataiturin puheessa kiinnittyä huomio esim. taitavaan yhdyssanojen ja johdosten muodostelukykyyneen. Hänen näytteissään vilahtelevat *vaatteempainamistehas*, *hampputervaköysi*, *haravallapapuu*, *mänttinahkaremmit*, hän puhuu *pärreellähteivistä puista*, *oksattomimmista puista*, *tyvimmäisistä oksista*, *isopirttisistä talloista* jne. Jotkut ovat hänen mielestään *työhön tarttumattomia* mutta toiset *työhön tarttuvia*. Hän käyttää verbiä *nohittaa* (= 'hoputtaa hevosta yhtenäen noh!-komennolla'). Eera Supperi käyttää taajaan mm. kolonatiivikonstruktiota: *laskiah huikastiin, uija' ärnäsi, juostal lipsin* jne. Seuraavassa on pieni näyte Supperin eloisasta kerronnasta:

Yhtäkkiä ravahti se uistillanka oikeen tiukalle. Ja se lähti ryöstäymään pois käsistä multa, ja pääsi hampaista irti ja kela alako pyöriä. Minä topriin kelasta kiinnij ja minä säikähin että menipäs pohojaan uistin sittei. Ja otan kiinnis siitä ja s_ei kun tiukkenee tiukkenee vaj ja vaikka minä kuim pijän kinnin niin se vaj viepi lankaa kelalta. No minä säikähij ja min_otta (= minä sanoin että) »vain sielä on suuri kala nyt.

▷

Ei se okkaap pohojassa ku se liikkuu.»
Ja minä pitelin sitä kiinnij ja se lähti
venej jäläkeen. Ja se ei kuv veti vaij ja
venem meni perässä ja. Se kun nousi
sitte lopussa veem päälle, ja kun se
mäikäsi siellä sitte niinku se näytti ker-
rassaan että se on iham mahoton hir-
viö siellä ja. Meiltä pääsi itku kumpa-
seltaij ja minä alon huutaa' isälle' että
»kun suuri kala on uistimessa ja se vie-
pi uistimen!» Ja eij olluvenettä että
se ois päässy' appuun tällä koko rantu-
veella. (S. 264–265.)

Tässä esitelty murrekirja antaa — muuta-
mista puutteista ja epätarkkuuksista huoli-
matta — monipuolisen kuvan Oulun seu-
dun elämästä ja murteesta. Teos myös vah-
vistaa alueen ihmisten identiteettiä. ■

PAAVO SUIHKONEN

*Jyväskylän yliopisto, Suomen kielen laitos,
PL 35, 40351 Jyväskylä*

LÄHTEET

- ITKONEN, TERHO 1964: Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects I:1. Helsinki.
- 1972: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. – Historiallinen Aikakauskirja 2/1972 s. 85–111.
- MIELIKÄINEN, AILA 1994: Kainuulaista savoa. [Alpo Räisänen Kuhmon murrekirjan arviointi.] – Virittäjä 98 s. 289–293.
- SAARIO, SEPPO 1962: Saaren ja luodon nimityksistä suomen murteissa. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.
- SUIHKONEN, PAAVO 1992: Klusiilien vaihtelusuhteet Kala- ja Lestijokilaakson murteissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 577. Tampere.

ENGLANNIN FONETIIKKA SUOMALAISILLE

Ian Morris-Wilson *English segmental phonetics for Finns*. Finn Lectura, Helsinki 1992. 220 s. ISBN 951-8905-60-6.

Ian Morris-Wilsonin kirjan nimi rajoittaa tarkastelun englannin fonetiikan segmentaaliseen puoleen. Sisältö on kuitenkin paljon monipuolisempi. Lyhyessä johdantoluvussa tulee esiin jo englannin ääntämissen moninainen alueittainen, murteellinen ja sosiaalinen vaihtelu (etenkin alaluku *Which English* s. 14–24 on ansiokas). Luku 2 käsittelee fonetiikan peruskäsitteitä. Kol-

me seuraavaa laajaa, kirjan keskeistä lukua koskevat englannin konsonantteja (luku 3), vokaaleja (4) sekä äänneitä sanoissa ja sanaryhmissä (5). Vaikka tavoitteena on käsitellä kielen segmentaalisia seikkoja, muodostuu itse asiassa kirjan erääksi kantavaksi teemaksi se, miten moninaisin tavoin äänneet vaihtelevat ja liittyvät toisiinsa sanan sisällä ja sanojen rajoilla ja erilaisten